บทที่ 5
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาภูมิปัญญาระบบการเกษตรลุ่มน้ำมูล มีวัตถุประสงค์ 5 ประการ ดังนี้

1) สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

2) ภูมิปัญญาระบบการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

3) การรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

4) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

5) ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

ในบทนี้ผู้วิจัยขอแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 สรุปผลการศึกษา ตอนที่ 2 อภิปรายผล และตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดแต่ละตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สรุปผลการศึกษา

ในตอนนี้ขอสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล โดยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิแล้วพบว่าสภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มน้ำมูลรายละเอียดของการทำการเกษตรดังนี้

1.1 ลักษณะภูมิประเทศ ตอนใต้ของลุ่มน้ำมีเทือกเขาเป็นแนวยาวตลอดแนว พื้นที่จะลาดต่ำลงมาทางทิศเหนือ ส่วนทางตะวันออกบริเวณจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษเป็นที่ราบ สภาพทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มสลับเนินเขา แต่ในจังหวัดอุบลราชธานีจะเป็นที่ราบลุ่มสลับลูกคลื่นลอนลาดถึงลอนชัน แม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำมูลมีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาทางตอนใต้ของจังหวัดนครราชสีมา ก่อนจะไหลลงแม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

1.2 สภาพภูมิอากาศ พื้นที่ลุ่มน้ำมูลมีอุณหภูมิเฉลี่ย 27.0 องศาเซลเซียสความชื้นสัมพัทธ์ 73.0 เปอร์เซ็นต์ปริมาณฝนผันแปร ตั้งแต่ 800-2,500 มิลลิเมตร โดยมีปริมาณน้ำฝนทั้งปีเฉลี่ยประมาณ 1,266.1 มิลลิเมตร และมีพื้นที่รับน้ำทั้งหมด 69,700 ตารางกิโลเมตรมีปริมาณน้ำท่าตามธรรมชาติรายปีเฉลี่ย19,500.2 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือมีปริมาณน้ำท่ารายปีเฉลี่ยต่อพื้นที่รับน้ำฝน 8.87 ลิตร/วินาที/ตารางกิโลเมตร

1.3 ลักษณะดิน สามารถจำแนกชนิดดินตามความเหมาะสมของการปลูกพืช ออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ ดินที่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว และพืชชนิดอื่นๆ 23,791.57 ตารางกิโลเมตรดินที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชไร่ พืชผักและไม้ผลไม้ยืนต้น 32,458.16 ตารางกิโลเมตรดินที่ไม่เหมาะสำหรับปลูกพืชโดยทั่วไป (ต้องได้รับการปรับปรุงก่อน จึงจะปลูกพืชบางชนิดได้) 6,196.51 ตารางกิโลเมตรดินที่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชชนิดใดๆ เลย 6,137.44 ตารางกิโลเมตร

1.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักด้านการเกษตร พื้นที่ที่มีศักยภาพและมีการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำมูล ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำตอนบน โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งลำน้ำของแม่น้ำมูลและลำน้ำสาขา โดยมีพื้นที่ประมาณ 18,955.12 ตารางกิโลเมตร และคิดเป็นร้อยละ 53.18 ของพื้นที่ที่มีศักยภาพการเพาะปลูกทั้งหมด หรือร้อยละ 38.30 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด

1.5 การทำการเกษตร ลุ่มน้ำมูลมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 49,484.73 ตารางกิโลเมตร แต่มีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก 35,644.74 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 72.03 พื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว 28,971.66 ตารางกิโลเมตร (81.82.%) พื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชไร่ 6,614.55 ตารางกิโลเมตร (18.56%) พื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น 57.77 ตารางกิโลเมตร (0.16%) พื้นที่ที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบตอนกลาง โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งของลุ่มน้ำมูลและลำน้ำสาขา ซึ่งรวมแล้วประมาณ 51.14% ของพื้นที่ทั้งลุ่มน้ำในการทำการเกษตร พบว่าพื้นที่ที่ปลูกข้าวและพืชผักส่วนใหญ่ได้ปลูกบนพื้นที่ที่มีศักยภาพดีอยู่แล้ว สำหรับพืชไร่และไม้ผลไม้ยืนต้น ส่วนใหญ่จะเป็นปลูกบนพื้นดินที่ไม่มีความเหมาะสม

2. ภูมิปัญญาระบบการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

จากการศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาระบบการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลประกอบด้วย 2 ประเด็น คือ 2.1 แนวทางการพัฒนาก้าวสู่ภูมิปัญญาระบบเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่าง และ2.2 หลักยึดของภูมิปัญญาระบบการเกษตรและภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตร มีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวทางการพัฒนาก้าวสู่ภูมิปัญญาระบบเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่าง มี 3 ระยะ ดังนี้

1) ระยะการตัดสินใจ (ก่อนก้าวสู่ภูมิปัญญา)
   (1) ประสบกับปัญหาและความต้องการ
   (2) ทบทวนตนเอง
   (3) หาข้อมูล (ร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยน)
   (4) ตกผลึกความคิด

2) กำหนดแนวทางและหลักคิด ระยะการปฏิบัติ (เริ่มต้นก้าวเข้าสู่ภูมิปัญญา)

(1) ทำความเข้าใจกับคนในครอบครัว

(2) ปรับใช้และเรียนรู้

(3) ลงมือทำ

(4) ประเมินผล

3) ระยะการถ่ายทอด (ทำให้เห็นขยายความคิด)

2.2 หลักยึดของภูมิปัญญาระบบการเกษตรและภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตร

2.2.1 หลักยึดของภูมิปัญญาระบบการเกษตร มีดังนี้

1) ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจ

2) มีกิจกรรมการผลิตที่หลากหลายทั้งการเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการประมง

3) มีกิจกรรมการผลิตที่เกื้อกูลกัน

4) ให้ความสำคัญกับการมีแหล่งน้ำ

5) ใช้ปัจจัยการผลิตที่ผลิตในฟาร์ม

6) ลด ละ และเลิกการใช้สารเคมีสังเคราะห์

7) ผลิตทุกอย่างที่ตนเองและชุมชนบริโภคที่อยู่บนแนวคิด คือ

(1) กิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารและปัจจัยสี่ในครัวเรือน

(2) กิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิดรายได้

(3) กิจกรรมการผลิตที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในอนาคต

2.2.2 ภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตร จากการศึกษา พบว่ามีภูมิปัญญาที่เป็นเทคนิควิธีการปฏิบัติในการทำเกษตรดังนี้

1) ภูมิปัญญาเผาถ่าน

2) ภูมิปัญญาน้ำสกัดชีวภาพ จำแนกตามวัตถุดิบหลักที่นำมาผลิต ได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

- **น้ำสกัดชีวภาพจากพืช** ได้แก่ น้ำหมักจากผักผลไม้ น้ำหมักสูตรน้ำซาวข้าว น้ำหมักข้าวกล้อง น้ำหมักกรดอะมิโน และน้ำหมักฟอสเฟต

- **น้ำสกัดชีวภาพจากสัตว์** ได้แก่ ปุ๋ยน้ำฮอร์โมนจากสัตว์ ปุ๋ยน้ำปลาหมักฮอร์โมนหอยเชอรี่ ฮอร์โมนไข่ และฮอร์โมนรกหมู

- **น้ำสกัดชีวภาพจากพืชและสัตว์** ได้แก่ น้ำหมักกรดแลกติก น้ำหมักจุลินทรีย์ กรดน้ำนมน้ำหมักแคลเซียมจากเปลือกไข่ น้ำหมักยูเรีย และน้ำหมักมูลคน

3) ภูมิปัญญาประเภทสมุนไพร ได้แก่ น้ำสกัดชีวภาพจากสมุนไพรสะเดา ตะไคร้หอม บอระเพ็ด ละหุ่ง มะรุม หนอนตายหยาก มะเขือเทศ น้อยหน่า หางไหล น้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง สาบเสือ พริก-พริกไทย ยาสูบ ดอกดาวเรือง กระเทียม และว่านน้ำ

4) ภูมิปัญญาน้ำส้มควันไม้

5) ภูมิปัญญาการเพาะปลูกและขยายพันธุ์พืช มีดังนี้

- **ภูมิปัญญาการเพาะปลูก** ได้แก่ การทำนาข้าวอินทรีย์ การเพาะเห็ดฟางและเห็ดในขอนไม้ การเลี้ยงไข่น้ำ การเพาะปลูกผักหวานป่า การปลูกพืชผักปลอดสารพิษ การเพาะถั่วงอกปลอดสารพิษ การปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกผักด้วยจุลินทรีย์หน่อกล้วย เทคนิคการทำถั่วฝักยาวให้ฝักดก การปลูกฟักทองให้ออกผลดก ภูมิปัญญาการปลูกพืชไร่ ภูมิปัญญาการปลูกไม้ผล และภูมิปัญญาการปลูกยางพารา

- **ภูมิปัญญาการขยายพันธุ์พืช** ได้แก่ การเสียบกิ่งมะนาวบนต้นตอมะขวิด การปักชำกิ่งแก่ กิ่งกึ่งอ่อนถึงแก่ และการปักชำรากการตอนกิ่ง การต่อกิ่งแบบเสียบสิ่มการติดตา การติดตากระท้อน การทาบกิ่งและการเสียบลิ่มต้นขนุน

6) ภูมิปัญญาการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงปลวกและหนอนการเลี้ยงหมูหลุมต้นทุนต่ำ และการเลี้ยงกบเพื่อยังชีพ

3. การรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาระบบการเกษตรโดยเลือกเฉพาะที่สำคัญตามการสุ่มตัวอย่าง 5 จังหวัดๆ ละ 3 ตัวอย่างรวมเป็น 15 รายการ/ตัวอย่าง โดยเฉพาะส่วนของภูมิปัญญาสำคัญที่เป็นแนวคิดและหลักการของระบบการเกษตรที่สำคัญ โดยจัดทำในรูปแบบของ VCD เพื่อสะดวกและง่ายต่อการเผยแพร่ ประกอบด้วย

1. ชื่อปราชญ์: **โชคดี ปรโลกานนท์**

ที่อยู่ แหล่งการเรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองและสิ่งแวดล้อมที่อาศัย อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตไม้ใช้สอย ข้าว ไม้ผล ไม้ประดับ และพืชสมุนไพร

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า

2. ชื่อปราชญ์: **ฉะอ้อน เผนโคกสูง**

ที่อยู่ 106 หมู่ 8 บ้านกระโดน ตำบลหนองไข่น้ำ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน มีกิจกรรมการผลิตพืช กบ แมงป่อง ปลาไหล และการเลี้ยงกุ้งเครฟิช

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การเลี้ยงกบคอนโด

3. ชื่อปราชญ์: **จันทร์ที ประทุมภา**

ที่อยู่ ศูนย์ฝึกอบรมเกษตรผสมผสาน บ้านโนนรัง-บูรพา ตำบลตลาดไทร อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา

ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตพืช สัตว์ ประมง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การปลูกผักหวานป่า

4. ชื่อปราชญ์: **ผาย สร้อยสระกลาง**

ที่อยู่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กลุ่มอีโต้น้อย จังหวัดบุรีรัมย์

ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตพืช สัตว์ ประมง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การปลูกไผ่เลี้ยง

5. ชื่อปราชญ์: **ไพรัตน์ ชื่นศรี**

ที่อยู่ บ้านแสงจันทร์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่เกษตรผสมผสานวนเกษตร เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตสัตว์ ได้แก่ มดแดง ไส้เดือน ปลา งู หนู ไก่ เป็ดปลูกผักนาอินทรีย์ไม้ยืนต้น

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ เลี้ยงมดแดงและไส้เดือน

6. ชื่อปราชญ์: **คำเดื่อง ภาษี**

ที่อยู่ สถาบันฟื้นฟูภูมิปัญญาไท จังหวัดบุรีรัมย์

ระบบการเกษตร เกษตรธรรมชาติเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตร

อินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตข้าว ผัก ไม้ผล พืชยืนต้น สัตว์ ประมง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ เกษตรปราณีต

7. ชื่อปราชญ์ : เชียง ไทยดี

ที่อยู่ บ้านอนันต์ ตำบลยาง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตพืช สัตว์ ประมง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ ระบบความคิดเกษตรกรรมดั้งเดิม

8. ชื่อปราชญ์: เกียรติ ประมูลศรี

ที่อยู่ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลเฉลียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตข้าว ผัก ไม้ผล และเลี้ยงปลา

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การปลูกพืชแบบผสมผสาน

9. ชื่อปราชญ์: สมชาติ เนื่องมี

ที่อยู่ บ้านทัพค่าย อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน มีกิจกรรมการผลิตข้าว มะม่วง ชมพู่ ขนุม มะกอกน้ำ ตำลึง และการเลี้ยงสัตว์ ประมง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ

10. ชื่อปราชญ์ : ขวัญดิน สิงห์คำ

ที่อยู่ ชุมชนศรีษะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ระบบการเกษตร พุทธเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตข้าว ผักอินทรีย์

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การทำปุ๋ยอินทรีย์

11. ชื่อปราชญ์: ประสิทธิ์ หงส์อินทร์

ที่อยู่ บ้านบึงหมอก ตำบลส้มป่อย อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

ระบบการเกษตร ไร่นาสวนผสมการเกษตรแบบธรรมชาติเลียนแบบป่า ปลอดสารเคมี

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การเกษตรธรรมชาติ

12. ชื่อปราชญ์: อรชัญ พันธ์วิไล

ที่อยู่ บ้านเขวา ตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

ระบบการเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมการผลิตพืชผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ และประมง

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การบริหารจัดการเกษตรแบบผสมผสาน

13. ชื่อปราชญ์: บุญเหล็ง สายแวว

ที่อยู่ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ตำบลหัวเรือ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน มีกิจกรรมการผลิตพริก ผักปลอดสาร นาข้าว เลี้ยงวัว ปลา

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การจัดการการเกษตรผสมผสาน

14. ชื่อปราชญ์: วิมล พิมพ์ไกร

ที่อยู่ บ้านเซเป็ด ตำบลเซเป็ด อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน มีกิจกรรมการผลิตข้าว เลี้ยงวัว เลี้ยงหมู ผักสวนครัว

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ ทำนาในดินเค็ม

15. ชื่อปราชญ์: ประสิทธิ์ บุญแก้ว

ที่อยู่ บ้านบัวเทิง ตำบลท่าช้าง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี

ระบบการเกษตร เกษตรผสมผสาน ปลูกพืชแบบผสมผสาน เช่น ข้าว ไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ

ภูมิปัญญาที่นำเสนอ การใช้พลูป่าล่อแมลงวันทองศัตรูของไม้ผล

4. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

จากผลการศึกษาถึงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล ได้ข้อสรุป ดังนี้

4.1 การมีองค์กร/เครือข่าย ทำหน้าที่กำกับดูแลและควบคุมในด้านต่างๆ

4.2 การมีกองทุนส่งเสริมพัฒนาและสร้างสรรภูมิปัญญา เพื่อส่งเสริมให้มีการเผยแพร่

4.3 แนวทางการอนุรักษ์ มีดังนี้

1) สร้างจิตสำนึก และค่านิยมให้คนไทยเห็นคุณค่าหวงแหนและร่วมกันอนุรักษ์

2) วิจัย ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา

3) เรียนรู้และถ่ายทอด

4) มีศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ และถ่ายทอด

4.4 แนวทางการฟื้นฟู และพัฒนา มีดังนี้

1) ค้นหาและเลือกสรรภูมิปัญญานำมาพัฒนา ปรับปรุงและประยุกต์ให้เหมาะสม

2) เสริมสร้างการเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาในทุกระดับและทุกสถาบันทางสังคม

3) เผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยน

4) พัฒนาภูมิปัญญาและนำไปประยุกต์กับภูมิปัญญาภายนอกอย่างระมัดระวัง

5) มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่

6) เสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น

4.5 แนวทางการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา มีดังต่อไปนี้

1) เปลี่ยนแปลงค่านิยมของตนเอง

2) ร่วมกันทำให้ภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการผลิตทางการเกษตร

3) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

5. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

5.1 ข้อเสนอแนะในระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล มีดังนี้

5.1.1 ปรับนโยบายให้สอดคล้องกับสถานการณ์และแผนพัฒนาประเทศ

5.1.2 กำหนดนโยบายที่อยู่บนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติ

5.1.3 กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์ ปลูกฝัง และสร้างความตระหนักในด้านการมีจิตสาธารณะ/จิตอาสาความรู้ที่มีคุณธรรมกำกับ

5.1.4 นโยบายการสนับสนุนส่งเสริมศูนย์ปราชญ์ในด้านทรัพยากรที่จำเป็น การทำวิจัยโดยชาวบ้านการจัดการความรู้การประชาสัมพันธ์กิจกรรมของศูนย์ปราชญ์ รวมทั้งการจัดทำสื่อและเผยแพร่และการขยายผลโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

5.2 ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลดังนี้

5.2.1 ปรับมุมมองและวิธีคิด ทั้งต่อบทบาทหน้าที่และเป้าหมายของนักส่งเสริม

5.2.2 ปรับมุมมองและวิธีคิดต่อเกษตรกร

5.2.3 ปรับกระบวนการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน

5.2.4 สร้างภาคี/เครือข่าย โดยเชื่อมจากคนที่สมัครใจ

5.2.5 บูรณาการ/ หน่วยงานเกี่ยวข้อง

5.2.6 ยึดชุมชนเป็นหลัก เพื่อเอื้อต่อการเชื่อมโยงภาคีในท้องถิ่น

5.2.7 ส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน

ตอนที่ 2 อภิปรายผล

จากผลการศึกษาพบว่า สภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลเกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาเป็นหลัก เนื่องจากเป็นพืชอาหารหลักของคนในภูมิภาคนี้มีการผลิตทั้งบริโภคภายในครัวเรือน และขายให้กับโรงสี ด้วยสภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างเป็นข้อจำกัดในการผลิตทั้งปริมาณฝนที่แปรปรวน และสภาพดินที่ไม่เหมาะสม พื้นที่การผลิตที่เหมาะสมส่วนใหญ่จึงอยู่ในแถบที่ราบลุ่มสองฝั่งของลุ่มน้ำหลักและลำน้ำสาขา และในพื้นที่ที่มีระบบชลประทาน แต่เมื่อเทียบสัดส่วนกับพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมดแล้วพื้นที่การผลิตที่เหมาะสมยังเป็นสัดส่วนที่น้อย ดังนั้นจึงพบว่ายังมีเกษตรกรที่อยู่นอกพื้นที่ดังกล่าวทำการเกษตรกันมาอย่างยาวนานแม้จะประสบกับปัญหาฝนแล้งและสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมแต่ด้วยความจำเป็นจึงมีการเรียนรู้และปรับตัวให้สามารถอยู่รอดได้ หลายคนได้พยายามรื้อฟื้น และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตที่มีมาแต่อดีต นำมาใช้ปรับรูปแบบการผลิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมจากการศึกษา พบว่า แนวทางการพัฒนาก้าวสู่ภูมิปัญญาระบบเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน/เกษตรกรตัวอย่างมี 3 ระยะ คือ ระยะการตัดสินใจ (ก่อนก้าวสู่ภูมิปัญญา) จากการที่ต้องประสบกับปัญหาและความต้องการ มีทบทวนตนเอง หาข้อมูล (ร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยน) และตกผลึกความคิดจากนั้นกำหนดแนวทางและหลักคิด นำไปสู่การปฏิบัติ (เริ่มต้นก้าวเข้าสู่ภูมิปัญญา) ทดลอง ทดสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก จนประสบผลและถ่ายทอดออกไปซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เหม ทองชัย (2542) ที่ได้ศึกษากระบวนการเกิดและการสืบทอดภูมิปัญญา นอกจากนี้ยังพบว่าภูมิปัญญาระบบเกษตรที่พบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลจะเป็นระบบการเกษตรทางเลือก ที่มีรูปแบบของการผสมผสานกิจกรรมการผลิตทั้งการผลิตพืช สัตว์และประมงที่มีความหลากหลายทางชีวภาพโดยจัดระบบให้กิจกรรมที่ผลิตในฟาร์มมีความต้านทานต่อสภาพแวดล้อม มีความเกื้อกูลกัน มุ่งเน้นกิจกรรมการผลิตที่ใช้บริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก เหลือจึงจำหน่ายจ่ายแจกให้คนในชุมชน ผลผลิตส่วนใหญ่มีความปลอดภัยสูงไม่ค่อยมีการใช้สารเคมี ทั้งสารปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน สารเคมีสังเคราะห์ในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยให้ความสำคัญกับการมีแหล่งน้ำภายในพื้นที่ เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลจากปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรตัวอย่าง พบว่า ระบบการผลิตเป็นการผลิตแบบผสมผสานทั้งหมด และนอกจากนี้ยังเป็นระบบเกษตรแบบผสมผสานที่มีรูปแบบทั้งเกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ พุทธเกษตร เกษตรแบบปราณีต และเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการมีแหล่งน้ำภายในพื้นที่การใช้ปัจจัยการผลิตภายในฟาร์มมีการผลิตปุ๋ย น้ำหมักชีวภาพ สารสมุนไพร น้ำส้มควันไม้ การ

เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพมีทั้งการปลูกพืชหลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์หลายประเภท และประมง ทั้งการเลี้ยงกุ้ง กบ ตะพาบ ปลา โดยที่สารที่นำมาใช้ในการผลิตก็ได้มาจากธรรมชาติที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและมนุษย์เมื่อวิเคราะห์จากข้อมูลส่วนบุคคลพบว่า ความสำเร็จในการผลิตที่สามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่ไม่เหมาะสมนั้น เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรตัวอย่างมีความเป็นนักวิทยาศาสตร์ ช่างสงสัย สังเกต รอบคอบ เข้าใจการเชื่อมโยงของระบบนิเวศ ชอบทดลอง จดบันทึก มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดเวลา โดยเฉพาะการเรียนรู้จากธรรมชาติ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง เป็นนักบริหาร มีการวางแผนจัดสรรพื้นที่ทำการเกษตร จัดสรรรายได้ และมองอนาคตที่คาดหวัง ให้มีกินตลอดทั้งปี ธรรมชาติสมดุลไม่สูญเสีย และที่สำคัญคือการพึ่งตนเอง ช่วยเหลือสังคมมีจิตใจเป็นสาธารณะ โดยที่ส่วนใหญ่มีหลักคิดในการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนาที่สอนให้ทำดี เผื่อแผ่ เคารพบรรพบุรุษ ขยันหมั่นเพียร และไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลที่สำคัญ จากผลการศึกษา พบว่า ควรมีองค์กรทำหน้าที่ กำกับดูแลและควบคุม การมีกองทุน โดยแนวทางการอนุรักษ์ประกอบด้วยการสร้างจิตสำนึกและค่านิยม การเรียนรู้และถ่ายทอด สำหรับแนวทางการฟื้นฟู และพัฒนา ควรมีการค้นหาและเลือกสรรนำมาพัฒนา ปรับปรุงและประยุกต์ให้เหมาะสม เสริมสร้างการเรียนรู้ในทุกระดับ เผยแพร่แลกเปลี่ยนโดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยน เสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่เผยแพร่ผ่านทาง http://www.farmdev.doae.go.th/data/Local-knowledge.pdf เข้าถึงเมื่อ 23 ตุลาคม 2556 และหลักการส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทย http://be7herb.wordpress.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2556 ที่กล่าวว่า การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญา จำเป็นต้องมีหน่วยงานองค์กรเข้าควบคุมกำกับดูแลและรวบรวม ต้องมีเงินกองทุนที่ใช้ในการบริหารจัดการ มีการจัดการความรู้วิจัย เผยแพร่ ถ่ายทอด ปรุงพัฒนา ส่งเสริมผู้รู้ และต้องใช้การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยมีข้อเสนอแนะในระดับนโยบายควรสอดคล้องกับสถานการณ์และแผนพัฒนาประเทศ ที่อยู่บนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและทรัพยากรธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์ ปลูกฝัง และสร้างความตระหนักในด้านการมีจิตสาธารณะ/จิตอาสา ความรู้ที่มีคุณธรรมกำกับ และนโยบายการสนับสนุนส่งเสริมศูนย์ปราชญ์ สำหรับข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการ เน้นไปที่นักส่งเสริมต้องปรับมุมมองและวิธีคิด ทั้งต่อบทบาทหน้าที่ เป้าหมายและวิธีคิดต่อเกษตรกร ยึดชุมชนเป็นหลัก ปรับกระบวนการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน ภาคี/เครือข่าย หน่วยงานเกี่ยวข้อง และส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเห็นได้ว่าข้อเสนอแนะที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวข้องกับกลไกต่าง ๆ ได้แก่ กลไกระบบราชการ กลไกหมอพื้นบ้านและเจ้าของภูมิปัญญานั้น และกลไกการศึกษา อบรม วิจัย พัฒนาและการประยุกต์ใช้ในระบบบริการสาธารณสุข (http://be7herb.wordpress.com เข้าถึงเมื่อ 25 ตุลาคม 2556)

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ข้อเสนอแนะต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง การวิจัยในครั้งนี้ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อเกษตรกรหรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทำการเกษตร ข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและศูนย์เรียนรู้ข้อเสนอแนะต่อกรมส่งเสริมการเกษตรและข้อเสนอแนะหน่วยงานอื่นๆ ดังนี้

1.1.1 ข้อเสนอแนะต่อเกษตรกรหรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทำการเกษตร

1) ทบทวนตนเอง ตั้งคำถามเป้าหมายชีวิต และคิดถึงความอยู่รอดของคนรุ่นนี้และรุ่นหลังกำหนดเป้าหมายชีวิต

2) พัฒนาตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตและดำเนินชีวิตและการพัฒนาที่คำนึงความสัมพันธ์ระหว่าง ชีวิต ทรัพยากร ปัญญา โดยมีธรรมะกำกับ

1.1.2 ข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและศูนย์เรียนรู้

1) ทบทวนทิศทางร่วมกัน มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

2) สร้างกิจกรรมร่วมกันในระดับท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความเหมาะสม สอดคล้อง ไม่ยุ่งยาก พึ่งพาตนเอง อยู่รอดร่วมกัน โดยวางเงื่อนไขให้เกิดความภาคภูมิใจในการพึ่งตนเอง

1.1.3 ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนงบประมาณและการประชาสัมพันธ์เผยแพร่การทำงาน

1.1.4 ข้อเสนอแนะต่อกรมส่งเสริมการเกษตร

1) สนับสนุนงบประมาณจัดการเรียนรู้ เช่น การอบรมถ่ายทอดความรู้ การศึกษาดูงาน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้

2) สนับสนุนด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แนวคิด กิจกรรม แหล่งเรียนรู้

3) สร้างกำลังใจให้คนทำงานและสร้างแรงจูงใจให้คนทั่วไปเห็นความสำคัญ เช่น การยกย่องเชิดชูภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาไทยการจัดเวทีให้ปราชญ์ชาวบ้านได้มาแลกเปลี่ยนนำเสนอแนวคิดความรู้ต่างๆ

4) สนับสนุนความรู้ วิชาการที่เหมาะสมกับท้องถิ่นกับภูมินิเวศน์ภูมสังคม คำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยใช้วิธีการอบรม ถ่ายทอด จัดแปลงสาธิตถอดบทเรียนผู้ที่ประสบความสำเร็จ

1.1.5 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานอื่นๆ

1) สนับสนุนกิจกรรมศูนย์ปราชญ์ ตามศาสตร์เฉพาะของตน เช่น การอธิบายเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการดูแลสุขภาพ การใช้อาหารเป็นยา ในมิติทางการแพทย์

2) ให้ความสำคัญและส่งเสริมการดำรงชีวิตตามแนวภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพึ่งตนเองของชุมชน

1.2 ข้อเสนอแนะแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาระบบการเกษตรสู่คนรุ่นใหม่

1.2.1 ช่วยกันปรับวิธีคิดต่อบ้านเกิด ทำให้ชนบทน่าอยู่ ร่มรื่น มีที่ทำกินอยู่รอดพอเพียงได้ ปรับวิธีคิดต่ออาชีพเกษตรว่ามีความสำคัญ

1.2.2 การส่งเสริมการเรียนรู้โดยชวนให้คิดและชี้ให้เห็นว่า

1) ที่เป็นอยู่เป็นทุกข์อย่างไร

2) ความสุขคืออะไร

3) แนวทางการเลือกดับทุกข์มีอะไร ชี้ชวนดูวิถีชีวิตตน (ปราชญ์ชาวบ้าน)

4) ทุกข์ที่ยังมีอยู่มีอะไร

5) หน้าที่ตนอยู่ที่ไหน

1.2.3 การส่งเสริมการเรียนรู้โดยชี้นำให้เรียน/หลอกล่อให้ทำ (ล้างสมอง)

1) สร้างแรงจูงใจเรียนรู้

2) ลงมือสอนเองผ่าน

(1) การใช้ชีวิตประจำวัน

(2) การทำงาน

3) เปิดโอกาสให้ทำเอง

4) ทำงานร่วมกัน (มอบหมาย)

1.2.4 การส่งเสริมการเรียนรู้โดยชวนมาทำ (เปิดโอกาส) มีความสุขในบ้านเกิด(ตามความสนใจ/ความสามารถ)

1) สร้างนักวิจัยท้องถิ่น (เยาวชน/ลูกหลานคนรุ่นใหม่)

2) ส่งเสริมการรวมกลุ่มเยาวชน

3) เชื่อมโยงกิจกรรมกับโรงเรียน

4) ทำร่วมกันกับผู้รู้

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การรวบรวมภูมิปัญญาระบบเกษตรและการปรับใช้ของประเทศไทย

2.2 แนวทางการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาระบบเกษตรและการปรับใช้ของประเทศไทย

2.3 การทดสอบภูมิปัญญาระบบเกษตรและการประยุกต์ใช้

2.4 การพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาระบบเกษตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษา

2.5 การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาระบบเกษตรและการปรับใช้ของประเทศไทย

2.6 การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการนำภูมิปัญญาระบบเกษตรมาปรับใช้ของประเทศไทย